

עפולה - רכבת העמק - התחדשות מרכז העיר, אורי בן ציוני

המיזם בתכנון אדר' אייל זיו ובניהול תומר חדד, מנהל החברה הכלכלית עירונית. בבסיס התכנון שימש תיק התייעוד שביצע בעבר אדר' אמנון בר-אור לתחנה, בעת תכנון התחדשות קו רכבת העמק.

במרכז העיר עפולה החלו עבודות עפר מאסיביות במתחם הרכבת ההיסטורי של העיר. מדובר ביוזמה של עיריית עפולה להחייאת המרכז המקורי של העיר, מתחם הרכבת ההיסטורי, שהיה נקודת המוצא בתכנון ובהתפתחות עפולה.

יחצק מירון, ראש העיר, מבקש ליצור "כוכר עיר" - מרכז עיר איכותי ותוסס תוך החייאה של אחד מהנכסים ההיסטוריים היפים והחשובים ביותר של עפולה, שמזה שנים כה רבות היה חבוי ומוזנח. המתחם מיועד להפוך למתחם תרבות, בילוי, נופש עירוני ואזורי המועצה לשימור שותפה ואף אחראית לביצוע שימור מגדל המים, שמיועד לסיפור תולדות המתחם למבקרים. המועצה לשימור אף תסייע בעיצוב תכני המורשת בחללים שיהיו מיועדים לכך במבנים ההיסטוריים ובפיתוח הנוף.

מגדל המים כיום

טיילת רכבת העמק בטבעון

שיקום קטע מסילת רכבת ננטשת הלכה למעשה, ד"ר גיל הר-גיל, אדר' נוף דפנה גרינשטיין, אדר' נוף עפר מור

טבעון, קיימים שרידים של פסי המסילה. כמו כן, קיימים שרידים, בחלקם מרשימים, של מבני התחנות, מבני מסילאים, גשרים ומעבירי מים. התכנית הסטוטוטורית לשטחי תוואי המסילה חייבה הכנת סקרי שימור. אולם, במסמכי התכנית נותרו, בהיבט זה, תחומים "אפורים" ולא הוגדרו, באופן בהיר וחד-משמעי, מי ואם יהיה גורם החייב בביצוע פעולות השימור והשיקום של האלמנטים ההיסטוריים האלה.

זיהוי פוטנציאל

עם התקדמות התכנון ותחילת הביצוע של מסילת העמק החדשה, הגיע גם מועד ישום "הכוונת הטובות" לטיפול בשטחי התוואי הנוש. חלק מן הרשויות האזוריות והמקומיות שבתחומן עובר תוואי המסילה הננטשת, זיהו בתכנית הזדמנות מיוחדת. דוגמה טובה היא המועצה המקומית של קרית טבעון. נציגי המועצה זיהו את הפוטנציאל הטמון בשטחי המסילה הננטשת שבתחום השיפוט של טבעון ולאחר דיאלוג עם נציגי הרכבת ונציגי נתיבי ישראל (האחראית לביצוע המסילה החדשה), הצליחו לקבל תקציב לקידום פרויקט "טיילת רכבת העמק", באורך של כ- 3.5 ק"מ, בשטח בו עברה מסילת רכבת העמק ההיסטורית.

טיילת רכבת העמק

עם קבלת המשימה לתכנן את "טיילת רכבת העמק" בטבעון, התחילו בלימוד ההיסטוריה ובניתוח המצב הקיים. מצאנו, כי בחלק ניכר מן התוואי, באזור טבעון, נותרה המסילה במצב טוב ובחלקים אחרים נותר התוואי פנוי, אך ללא הפסים והאדנים. לאורך התוואי נותרו מספר מבנים, חלקם במצב טוב. מצאנו גם, כי במספר

בפאתיים המערביים של קרית טבעון, לאורך שכונות אלרואי וקרית חרושת, מגיע לסיומו בימים אלה ביצועו של פארק חדש להנאת המקומיים והמבקרים בישוב. הפארק ייחודי בהתבססותו על ציר מורשת אורכי-הלא הוא התוואי ההיסטורי של רכבת העמק, לאורך טבעון (3.5 ק"מ), כשרוחבו מטרים ספורים בלבד. המועצה המקומית קרית טבעון השכילה לנצל את היתרונות של התחדשות קו רכבת העמק לצד העובדה שהקו החדש מרוחק מהתוואי ההיסטורי, ובכך גייסה את המשאבים לפארק. יוזמת הפארק: המועצה המקומית קרית טבעון (ניהול: מהנדס המועצה אדר' מריוס ראפ), מימון: רכבת ישראל ונתיבי ישראל; המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל ביצעה את שימור האלמנטים ההיסטוריים לאורך הקו בקטע זה (תחנת קרית חרושת וגשרונים למעבר מים) בניהול ארנון חפץ וביצוע חברת אבנר גלעד; תכנון: משרד גרינשטיין - הר גיל.

רכבת העמק

ב-1904 נחנך הקטע הראשון, באורך של כ- 60 ק"מ, של מסילת העמק שהייתה חלק מן המסילה החיג'אזית, בין חיפה לבית-שאן. בתקופת המנדט הבריטי, גבר השימוש ברכבות, והן הפכו לכלי תחבורה חשוב ופופולארי ובקו רכבת העמק נסעו חמש רכבות ליום.

לאחר קום המדינה, בשנות ה-50 של המאה העשרים, ננטשה המסילה ותחזוקתה הופסקה. אולם, שטחי תוואי המסילה ("זכות הדרך") נשארו בידי רכבת ישראל.

תכנון המסילה חודש רק לפני מספר שנים, בעת תכנון התוואי החדש של רכבת העמק.

הרקע התכנוני

לאחר בחינת תוואי המסילה הננטשת בין חיפה לבית שאן, הוחלט על סווגו למספר קטעים אופייניים ועל גיבוש הנחיות לפיתוח, כל קטע לפי אופיו. באזורים מסוימים יועדו קטעי המסילה הננטשת לשמש כשטחים ציבוריים פתוחים (שצ"פ) כחלק ממערך פארקים ושילוב טיול,

מפגש גשרון עם מעביר מים, הטיילת והמסילה הישנה, קריית חרושת צילום: אורי בן ציוני

במיוחד בקרבת מבני תחנה, גשרים ומעבירי מים. האלמנטים הבנויים הוגדרו כמבנים ואלמנטים לשימור ולשיקום. בקטעי אזורים אחרים, משמעותיים פחות, בהיבט של מורשת, הוחלט לפרק את המסילה ולייעד את השטחים, למטרות אחרות כמו לחקלאות ולתעשייה.

במהלך השנים, פורקו חלקים ניכרים מן המסילה, ואינם נראים בשטח. במספר אזורים, כמו באזור

תחנת קריית חרושת אחרי השימור צילום: אורי בן ציוני

מפגשי שבילים וחומרים, אלרואי צילום: אורי בן ציוני

לאורך הטיילת מוקמו מספר מוקדי פעילות להולכי הרגל - רחבות בהן ניתן לעצור, לנוח, לשהות בצל ולקרוא הסברים על ההיסטוריה המרתקת של רכבת העמק. גם באזורי התחנות ההיסטוריות (אלרואי וקרית חרושת) תוכננו רחבות כמוקדי שהייה והסבר.

במקביל לתוואי המסילה ההיסטורית ולטיילת הולכי הרגל, תוכנן שביל אופניים. שביל האופניים רוצף באספלט והופרד מן הטיילת להולכי רגל בכדי למנוע הפרעה הדדית. שביל האופניים מתחבר למוקדי העניין של טיילת הולכי הרגל, כמו גם למערך שבילי האופניים האזורי.

באזורי הפעילות תוכננו רחבות קטנות, עם מערכת ריהוט חוצות. מערכת הריהוט מבוססת על קורת מתכת, בדמות פס רכבת, המקשרת גם בין כל האלמנטים ואף תוחמת ומגדירה את הרחבות.

טיילת הולכי הרגל, שביל האופניים ומוקדי העניין תוכננו בצניעות ובאופי הרמוני. זאת, על מנת לא

להאפיל על הרעיון המרכזי של הליכה בטבע, לאורך תוואי של מסילת העמק ההיסטורית.

לאורך תוואי המסילה תוכנן, לאחרונה, צינור ראשי של מקורות, הכולל גם מספר אלמנטים

הנדסיים גדולים ובולטים. לכן, במסגרת תכנון הטיילת תוכננו גם מבני מסתור, או אלמנטי הסתרה, צבעוניים שיהפכו את האלמנטים ההנדסיים לאלמנטים עליהם יוצגו הסברים ומידע.

תקוותנו, כי עם השלמת הביצוע תהפוך הטיילת לאזור הנופש והספורט העממי העיקרי של תושבי טבעון והאזור ולאחר מורשת המושך מטיילים מכל רחבי הארץ.

אחראים לפרויקט:

- מועצה מקומית טבעון (מנדס המועצה מריוס ראפ)
- רכבת ישראל
- חברת נתיבי ישראל.

לסט תכניות ומסמכי תכנון למכרז, הכוללים את מרכיבי התכנון העיקריים:

טיילת להולכי רגל באורך של 3.5 ק"מ, הממוקמת לעיתים ליד תוואי המסילה ההיסטורית ולעיתים, במקומות בהם לא נותרו שרידי מסילה, על התוואי. הטיילת תוכננה

אזורים אף פותח השטח ומתופעל ע"י אזרחים מתנדבים והרשות המקומית, כאתר מורשת פעיל (כמו תחנת אלרואי ופעילותו של נאמן השימור נחום לוי).

מצאנו, כי בצמוד לתוואי המסילה קיים מעיין, היוצר בריכת מים קטנה, המהווה אתר בילוי לתושבי טבעון (בין המעיין לבריכה עוברת המסילה על גשרון אבן היסטורי). בלימוד של אזור רחב יותר, המשתרע בין בתי קריית חרושת (שכונה של טבעון) שמצפון לתוואי המסילה לבין אפיק נחל הקישון מדרום, מצאנו, כי קיימת מערכת שבילי אופניים אזורית בה משתמשים רבים.

אחרי לימוד והכרה של האזור, של התכניות הקיימות והעתידיות ושל שרידי המסילה והמבנים ההיסטוריים, גיבשנו, בתיאום עם אדריכל מריוס ראפ, מהנדס המועצה המקומית, מספר מטרות עיקריות המהוות את הבסיס הרעיוני לתכנון טיילת רכבת העמק. המטרות עליהן הוסכם היו:

- יצירת טיילת הולכי רגל, לכל אורך התוואי.
 - יצירת שביל אופניים, לכל אורך התוואי, וקישורו למערך שבילי האופניים הקיימים ומתוכננים במרחב.
 - המחשה פיסיית של תוואי המסילה ההיסטורית, לכל אורכו (כולל קטעים בהם לא קיימת מסילה בפועל).
 - טיפוח המבנים ההיסטוריים (תחנות הרכבת ומעבירי מים).
 - הצגה והמחשת ההיסטוריה של מסילת העמק והישובים הסמוכים (קרית חרושת ואלרואי).
 - חיבור הטיילת לשכונות הגובלות בה.
 - שילוב מוקדים קיימים ויצירת מוקדים חדשים, כגורמי משיכה במגוון נושאים.
- במהלך התכנון, תורגמו מטרות התכנון לתכנית כללית ואחר כך

טיילת ושלטי הסבר לאורך המסילה צילום: אורי בן ציוני

כך שלאורכה מוטבעים בריצוף הבטון הבהיר אלמנטים דמויי אדני רכבת, המאזכרים את קיומו של תוואי המסילה ההיסטורי במקומות שבהם לא נותרה המסילה.

רחבת אבן על המסילה צילום: אורי בן ציוני